

EKONOMI OCH SAMVERKAN

Det sammantagna ekonomiska resultatet för universitet och högskolor var plus två miljarder kronor år 2009. Den kraftiga ökningen av antalet helårsstudenter innebär att många lärosäten har använt hela takbeloppet och dessutom anslags-sparande från tidigare år. Därmed har intäkterna från grundutbildningsanslaget varit större än takbeloppet. Samtidigt har forskningsintäkterna ökat utan att kostnaderna ökat motsvarande. Dessa två faktorer har tillsammans lett till ett historiskt stort överskott för lärosätena.

KOSTNADEN FÖR HÖGSKOLAN VAR

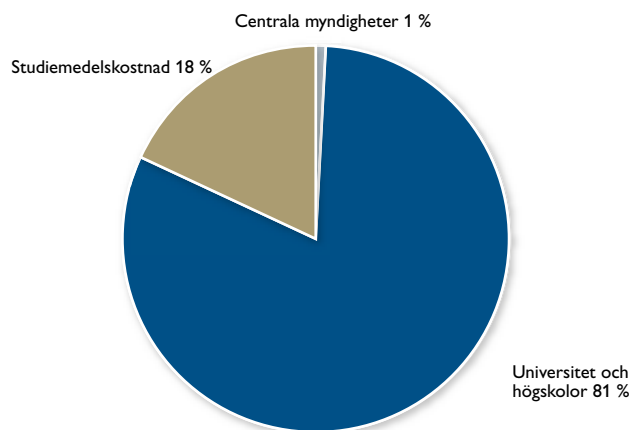
1,7 PROCENT AV BNP 2009

Kostnaden för verksamheten vid universitet och högskolor var 52,1 miljarder kronor 2009. Det är 2,5 miljarder kronor, eller 5 procent mer än föregående år i löpande priser. Det är andra året i rad som kostnaderna ökar i den storleksordningen. Omräknat till 2009 års priser har kostnaderna ökat med 3 procent jämfört med 2008.

Ett lands satsningar på utbildning mäts ofta i kostnaderna som andelar av bruttonationalprodukten (BNP). Andelen varierar givetvis inte bara med lärosätenas kostnader, utan är också beroende av hur landets BNP utvecklas. Under flera år har BNP-tillväxten i Sverige varit betydligt högre än kostnadsutvecklingen vid landets universitet och högskolor. År 2008 bröts den trenden, då kostnaderna ökade mer än BNP-tillväxten i löpande priser. År 2009 minskade Sveriges BNP med 3 procent i löpande priser, samtidigt som lärosätenas kostnader ökade med 5 procent. Därmed ökade kostnaderna som andel av BNP förhållandevis mycket under 2009.

Lärosätenas sammanlagda kostnader om 52,1 miljarder kronor utgjorde 1,70 procent av Sveriges BNP 2009, vilket kan jämföras med 1,57 procent föregående år.

I internationella jämförelser ligger Sverige förhållandevis högt när det handlar om kostnader för högre utbildning som andel av BNP. En del av förklaringen är att i Sverige bedrivs merparten av den offentligt finansierade forskningen inom universitet och högskolor, medan den i andra länder i större utsträckning finns inom fristående institut. I och med att kostnaden för lärosätenas forskning också ingår i kostnaden för högre utbildning blir således Sveriges kostnader för högre

Figur 57. Fördelning av kostnaden för högskolesektorn 2009.

Den totala kostnaden för sektorn uppgick till 64,3 miljarder kronor. 81 procent av dessa avser kostnaden vid universitet och högskolor.

utbildning som andel av BNP förhållandevis höga. Se också kapitlet *Internationell översikt*.

I den totala kostnaden för högre utbildning brukar man i internationella jämförelser också inkludera kostnaden för studenternas studiemedel och de centrala myndigheterna. År 2009 var kostnaden för studenternas studiemedel 11,6 miljarder kronor och kostnaden för de centrala myndigheterna 0,6 miljarder kronor. Sammantaget var alltså kostnaden för hela högskolesektorn 64,3 miljarder kronor, vilket är 2,10 procent av BNP.

EU har som mål att 2 procent av BNP ska satsas på högre utbildning 2010. Om man räknar in hela kostnaden för högskolesektorn så nådde Sverige EU:s mål 2009.

INTÄKTER, KOSTNADER OCH RESULTAT

Verksamheten vid universitet och högskolor består till lite mindre än hälften (45 procent) av utbildning på grundnivå och avancerad nivå och till drygt hälften (55 procent) av forskning och utbildning på forskarnivå. Därutöver finns ett tredje område, fortlöpande miljöanalys vid Sveriges lantbruksuniversitet, vars verksamhet i sammanhanget är marginell.

54 MILJARDER KRONOR I INTÄKTER

Universitetens och högskolornas sammanlagda intäkter var 54,1 miljarder kronor 2009. I löpande priser är det närmare fyra miljarder mer än föregående år, och en så stor ökning har aldrig förekommit tidigare. Intäkterna till såväl utbildning på grundnivå och avancerad nivå som forskning och utbildning på forskarnivå har ökat, med 1,5 respektive 2,4 miljarder kronor i löpande priser. Omräknat i fasta priser är den totala

År	Index	Årlig förändring, %
1999	73,55	
2000	77,26	5,0
2001	80,14	3,7
2002	82,98	3,5
2003	85,50	3,0
2004	86,10	0,7
2005	88,58	2,9
2006	92,23	4,1
2007	94,89	2,9
2008	98,15	3,4
2009	100,00	1,9

Implicitprisindex för statlig konsumtion 1999–2009, samt årlig förändring. För att kunna illustrera den ekonomiska utvecklingen med hänsyn tagen till kostnadsutvecklingen måste nominella värden (löpande priser) räknas om till fasta priser. För fastprisberäkningen har använts Statistiska centralbyråns implicitprisindex för statlig konsumtion, basår 2009.

Intäkter	2007	2008	2009	Förändring 2008– 09	Andel av intäkterna 2009, %
Direkta statsanslag	32,4	32,7	34,0	1,3	63
Bidrag från Kammarkollegiet	0,2	0,1	0,9	0,7	2
Statliga myndigheter	7,5	8,0	8,8	0,8	16
Övriga offentliga medel	3,6	3,6	4,1	0,5	8
Privata medel	5,6	5,8	6,1	0,3	11
Finansiella intäkter	0,7	0,9	0,3	-0,6	0
Totalt, miljarder kronor	50,0	51,1	54,1	3,0	100

Tabell 26. Finansiering av lärosätenas totala verksamhet 2007–2009 samt förändring, miljarder kronor 2009 års priser. Här framgår också att statliga medel stod för 81 procent av finansieringen 2009, övriga offentliga medel 8 procent, medan privata medel finansierade 11 procent av verksamheten.

ökningen tre miljarder kronor, eller 6 procent. Lärosätenas intäkter har aldrig varit större.

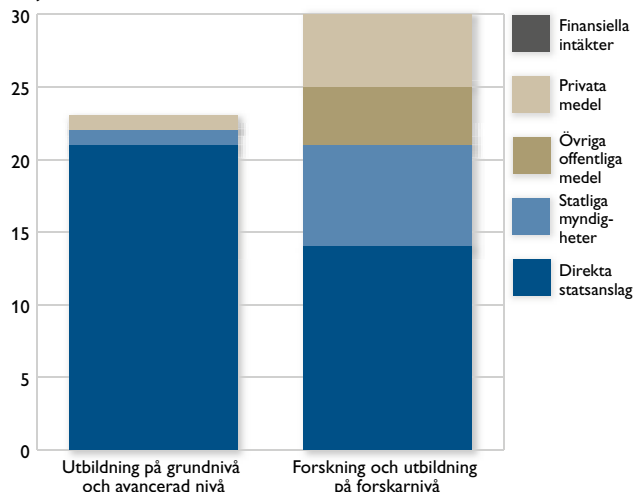
Utbildningen och forskningen vid svenska lärosäten finansieras i hög grad av statliga anslag som riksdagen anvisar direkt till dem enligt regeringens förslag i budgetpropositionen. Lärosätenas intäkter av direkta statsanslag var 34 miljarder kronor 2009. Räknar man med de anslagsmedel som fördelades via Kammarkollegiet (se faktaruta) var de direkta statsanslagen 34,8 miljarder kronor 2009, vilket innebär en ökning om 2 miljarder kronor i fasta priser från föregående år.

Lärosätenas intäkter från externa finansörer ökade med 1,6 miljarder kronor, eller 9 procent i fasta priser. Lärosätenas finansiella intäkter minskade dock kraftigt under 2009, till följd av det låga ränteläget.

Anslagsmedel för forskning via Kammarkollegiet

Regeringen beslutar själv om fördelningen av vissa anslagsmedel efter riksdagsbehandlingen av budgetpropositionen och sådana medel utbetalas då av Kammarkollegiet som bidrag till lärosätena. Den senaste forskningspolitiska propositionen *Ett lyft för forskning och innovation* (prop. 2008/09: 80), som innehöll ökning av de direkta statsanslagen för forskning, lades i början av 2009, dvs. efter att riksdagen hade beslutat om budgetpropositionen för 2009. Därför fördelade regeringen hela anslagsökningen om 750 miljoner kronor till lärosätena som bidrag via Kammarkollegiet. Även inom utbildning på grundnivå och avancerad nivå förekommer vissa utbetalningar av anslagsmedel via Kammarkollegiet. Sammantaget var dessa medel betydande 2009 och bör således tas i beaktande när man studerar anslagsutvecklingen för 2009. Därför redovisar vi för första gången dessa medel tillsammans med de direkta statsanslagen i denna rapport.

Miljarder kronor

Figur 58. Finansiering av de två verksamhetsområdena 2009, miljarder kronor. Utbildning på grundnivå och avancerad nivå finansieras till 87 procent av direkta statsanslag, medan finansieringen av forskning och utbildning på forskarnivå kommer från många olika källor. Knappt hälften är direkta statsanslag.

88 PROCENT OFFENTLIGA MEDEL

Som tidigare nämntes var universitetens och högskolornas direkta statsanslag 34,8 miljarder kronor 2009, inklusive de anslagsmedel som fördelas via Kammarkollegiet. Det motsvarar drygt 64 procent av de totala intäkterna, som var 54,1 miljarder kronor.

Utöver de direkta statsanslagen finansierade staten lärosätenas verksamhet med ytterligare 8,8 miljarder kronor via olika statliga myndigheter. Det betyder att sammanlagt 43,6 miljarder kronor av finansieringen, eller 81 procent, var statlig. Dessutom tillkom ytterligare 4,1 miljarder kronor från andra offentliga finansörer, som kommuner och landsting, EU och de offentliga forskningsstiftelserna. Sammanlagt stod alltså olika offentliga källor för 47,7 miljarder kronor, eller drygt 88 procent av den totala finansieringen.

Företag och organisationer utan vinstsyfte både i Sverige och andra länder står tillsammans med övrigt, dvs. icke identifierade källor och privatpersoner, för 6,1 miljarder kronor, eller 11 procent av finansieringen.

Finansieringsbilden ser olika ut för de två områdena. Merparten av den externa finansieringen avser forskning och utbildning på forskarnivå. Utbildning på grundnivå och avancerad nivå finansieras till stor del (87 procent) av direkta statsanslag, medan forskning och utbildning på forskarnivå till mindre än hälften finansieras av direkta statsanslag. Därför är andelen direkta statsanslag generellt förhållandevis hög vid högskolorna och de nya universiteten där utbildning på grundnivå och avancerad nivå dominerar verksamheten.

INTÄKTER FÖR OLIKA FORMER AV VERKSAMHET

Utöver den utbildning på grundnivå och avancerad nivå som lärosätena bedriver enligt uppdrag i regleringsbrevet utför de också uppdragsverksamhet i form av uppdragsutbildning och, i mindre omfattning, beställd utbildning. Intäkterna för uppdragsverksamheten var 1,3 miljarder kronor 2009, vilket utgör 6 procent av de totala intäkterna för utbildning på grundnivå och avancerad nivå.

Beställd utbildning innebär att ett lärosäte köper kurser av ett annat lärosäte och denna verksamhet har minskat avsevärt under många år. Denna trend bröts under 2009, då lärosätenas intäkter från beställd utbildning ökade, till 128 miljoner kronor. Beställd utbildning utgör trots ökningen bara en mindre del av lärosätenas verksamhet.

Uppdragsutbildning regleras i en särskild förordning och avser ofta olika former av vidareutbildningar och personalutbildningar. År 2009 var lärosätenas intäkter från uppdragsutbildning 1,2 miljarder kronor och dessa utgör således merparten av uppdragsverksamheten inom utbildning på grundnivå och avancerad nivå.

Inom forskning och utbildning på forskarnivå bedrivs uppdragsverksamhet i form av uppdragsforskning. Lärosätenas intäkter från uppdragsforskning var 2,1 miljarder kronor 2009, vilket innebär 7 procent av de totala intäkterna för forskning och utbildning på forskarnivå.

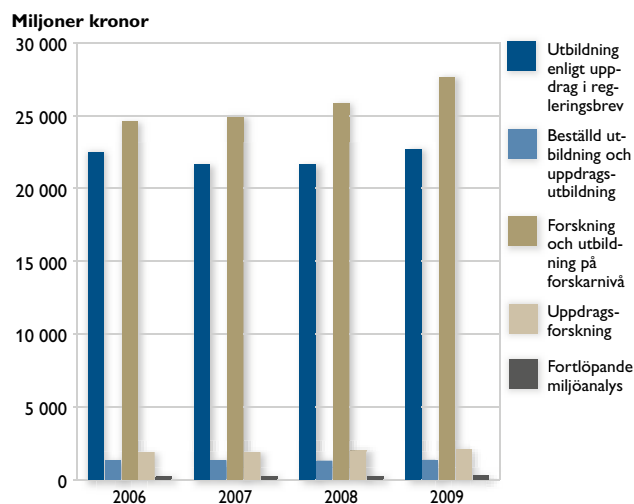
Se avsnittet *Samverkan med det omgivande samhället* för vidare analys av lärosätenas intäkter från uppdragsutbildning och uppdragsforskning.

Uppdragsverksamheten finansieras huvudsakligen med avgifter, men avgifter förekommer även i lärosätenas ordinarie verksamhet. Då handlar det oftast om kostnadsersättningar för uthyrning av lokaler, utförd undervisning (annan än beställd utbildning), konferenser eller liknande.

De omfattande bidrag som förekommer i verksamheten avser främst bidrag för forskning och utbildning på forskarnivå, men det finns också ett litet inslag av bidragsintäkter inom utbildning på grundnivå och avancerad nivå.

KOSTNADSVOLYM

Den totala kostnaden för universitetens och högskolornas verksamhet år 2009 var 52,1 miljarder kronor. Merparten av kostnaderna, 61 procent, utgjordes som tidigare år av personalkostnader. Lokalkostnader utgjorde 14 procent och driftskostnader inklusive utbetalda medel för klinisk forskning och utbildning 22 procent. Övriga kostnadslag är avskrivningar, 3 procent, och finansiella kostnader, 0,2 procent. Fördelningen mellan kostnadslagen har sett ungefär likadan ut i många år.

Figur 59. Utveckling av lärosätenas olika former av verksamhet 2006–2009, miljoner kronor 2009 års priser. Intäkterna inom samtliga verksamheter har ökat jämfört med 2006 och sammantaget har intäkterna ökat med 3,5 miljarder kronor eller 7 procent. Huvuddelen av ökningen avser intäkter för forskning och utbildning på forskarnivå, vilka ökat med 3 miljarder kronor.

Under 2009 ökade kostnaderna med 2,6 miljarder kronor i löpande priser, en ökning om 5 procent. Omräknat i fasta priser var kostnadsökningen 1,6 miljarder kronor, eller 3 procent. Merparten av ökningen avser ökade personal- och driftskostnader. Personalkostnaderna ökade med knappt 1,7 miljarder kronor, dvs. 6 procent och övriga driftskostnader ökade med knappt 0,9 miljarder kronor, eller 10 procent i löpande priser. De finansiella kostnaderna minskade medan avskrivningskostnaderna var oförändrade i löpande priser.

Omräknat i fasta priser var den sammantagna kostnadsökningen 1,6 miljarder kronor, eller 3 procent år 2009.

TVÅ MILJARDER KRONOR I ÖVERSKOTT

I sina årsredovisningar beskriver flera lärosäten år 2009 som ett rekordår när de hade fler studenter än någonsin tidigare och forskningsintäkterna ökade. Möjligheten att använda anslagssparande från tidigare år för att få ersättning för helårsstudenter och helårsprestationer som inte rymdes inom takbeloppet innebar tillfälligt ökade intäkter för många lärosäten. Det innebär att flertalet av lärosätena redovisade positiva resultat för 2009, se sammanställning av lärosätenas resultaträkningar i tabell 8 längst bak i denna rapport. Det sammantagna resultatet (årets kapitalförändring) för universiteten och högskolorna var nästan två miljarder kronor – ett historiskt överskott.

Några av de största universiteten redovisar positiva ekonomiska resultat på omkring 200 miljoner kronor, men Lunds

	2007	2008	2009
Verksamhetens intäkter			
Statsanslag	30 712	32 082	33 955
Avgifter och andra ersättningar	5 010	5 368	5 790
Bidrag	11 088	11 829	14 067
Finansiella intäkter	618	847	251
Summa intäkter	47 428	50 125	54 063
Verksamhetens kostnader			
Personalkostnader	28 425	29 906	31 570
Lokalkostnader	6 689	6 976	7 211
Kostnader för klinisk utbildning och forskning	1 997	2 016	2 075
Övriga driftskostnader	7 947	8 503	9 359
Finansiella kostnader	229	342	94
Avskrivningar	1 791	1 794	1 791
Summa kostnader	47 079	49 538	52 101
Verksamhetsutfall	350	587	1 962
Resultat från andelar i dotter- och intresseföretag			
	15	37	3
Uppbördsverksamhet			
Intäkter av avgifter m.m.	12	6	72
Medel som tillförts statsbudgeten	12	6	72
Saldo	0	0	0
Transfereringar			
Erhållna medel	1 066	1 146	1 365
Lämnade bidrag	1 066	1 146	1 365
Saldo	0	0	0
Årets kapitalförändring	364	624	1 966

Tabell 27. Sammanställning av samtliga lärosätens resultaträkningar 2007–2009, miljoner kronor, löpande priser. Intäkterna har ökat med 8 procent och kostnaderna har ökat med 5 procent. Totalt har kostnaderna ökat med 2,6 miljarder kronor under 2009 i löpande priser och merparten av ökningen avser ökade personal- och övriga driftskostnader. De finansiella kostnaderna har minskat betydligt. Omräknat i fasta priser är den totala kostnadsökningen 1,6 miljarder kronor, eller 3 procent.

universitet står i en klass för sig med ett överskott på 450 miljoner kronor. Universitetet förklarar i sin årsredovisning överskottet med att de inte har hunnit bygga ut verksamheten i takt med att intäkterna har ökat. I och med att anställningsprocessen för lärare kan ta upp till två år så blir det en eftersläpning och tillfälliga överskott uppstår. Denna förklaring till stora överskott gäller generellt bland många lärosäten. Enligt årsredovisningarna avser flera lärosäten att göra satsningar på fler postdoktorala anställningar, i vissa fall rekryteringar av välmeriterade internationella gästforskare. Det innebär alltså att lärosätena avser att använda överskotten kommande år.

Tio av totalt 49 lärosäten redovisar negativa ekonomiska resultat för 2009. I vissa fall beror underskottet på engångskostnader eller på att studentvolymen är större än vad som kan ersättas inom takbeloppet. Se vidare i *Kraftig ökning av antalet studenter*, statistisk analys 2010/5, Högskoleverket. De negativa resultaten är i allmänhet små i förhållande till om-

	Utbildning på grundnivå och avancerad nivå	Forskning och utbildning på forskarnivå	Fortlöpande miljööanalys (SLU)	Totalt
Intäkter	24 063	29 713	287	54 063
Kostnader	23 256	28 575	270	52 101
Verksamhetsutfall	807	1 138	17	1 962
Årets kapitalförändring	810	1 139	17	1 966

Tabell 28. Verksamhetsutfall och resultat per område 2009, miljoner kronor. Årets kapitalförändring var knappt 2 miljarder kronor 2009. Det fördelar sig med överskott på 0,8 miljarder kronor för utbildning på grundnivå och avancerad nivå och 1,1 miljarder för forskning och utbildning på forskarnivå, dvs. mellan 3 och 4 procent av omsättningen inom respektive område.

sättningen eller täcks i alla fall utom ett av positiva ekonomiska balanser från tidigare år.

UTGÅENDE BALANS 2009: 7 MILJARDER KRONOR

Överskott eller underskott från tidigare år redovisas som balanserad kapitalförändring i balansräkningen. Vid ingången av 2009 var lärosätenas sammantagna balanserade kapitalförändring fem miljarder kronor. I och med 2009 års överskott ökade balanserna till sju miljarder kronor, vilket är 14 procent av omsättningen i genomsnitt. Många lärosäten ligger omkring genomsnittet i ekonomiska balanser, men flera hade inför år 2010 en balanserad kapitalförändring på uppemot 20 procent av omsättningen. Den största balanserade kapitalförändringen hade Lunds universitet med 1,2 miljarder kronor.

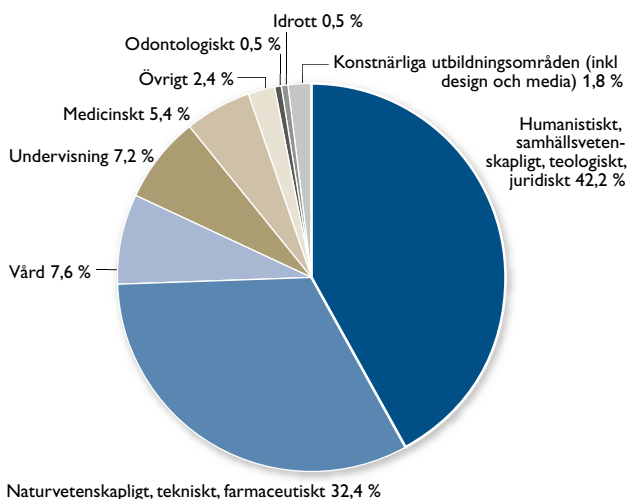
ÖVERSKOTT INOM BÅDE UTBILDNING OCH FORSKNING

Inom såväl utbildning på grundnivå och avancerad nivå som forskning och utbildning på forskarnivå var intäkterna högre än kostnaderna 2009. Därmed blev de ekonomiska resultaten positiva för både utbildning och forskning 2009.

I relation till kostnaderna fördelas resultatet ganska jämnt mellan områdena. För utbildning på grundnivå och avancerad nivå var 2009 års samlade resultat 810 miljoner kronor, vilket var 3,5 procent av kostnaderna. Resultatet för forskning och utbildning på forskarnivå var 1,1 miljarder kronor, dvs. 4 procent av omsättningen.

RESURSTILLDELNING FÖR UTBILDNING PÅ GRUNDNIVÅ OCH AVANCERAD NIVÅ

Statens resurstilldelning för utbildning på grundnivå och avancerad nivå består huvudsakligen av ersättning för redovisade helårsstudenter och helårsprestationer (avklarade poäng), upp till ett så kallat takbelopp som fastställs för varje lärosäte.

Figur 60. Fördelning av antal helårsstudenter mellan olika utbildningsområden. År 2009 redovisades totalt 295 300 helårsstudenter mot takbeloppet. 42 procent fanns inom utbildningsområden med de lägsta ersättningsbeloppen.

Ersättningsbeloppen är olika för olika så kallade utbildningsområden vilka utgör ett beräkningsunderlag för avräkning av takbeloppen.

Lägst är ersättningsbeloppen för utbildningsområdena humaniora, samhällsvetenskap, juridik och teologi, som sammanlagt omfattar 42 procent av det totala antalet helårsstudenter. Högst är ersättningsbeloppen för de konstnärliga utbildningsområdena som tillsammans omfattar knappt 2 procent av antalet helårsstudenter.

Lärosätena är inte bundna till de nationella ersättningsbeloppen när de fördelar medlen vidare inom lärosätet. Uppföljningar har dock visat att dessa är i hög grad styrande för lärosätenas interna fördelning av medel.

All utbildning är organiserad i kurser, vilka klassificeras till ett eller flera utbildningsområden. Lärosätena beslutar själva hur deras kurser ska klassificeras, men regeringen beslutar inom vilka utbildningsområden respektive lärosäte får bedriva utbildning. Det är exempelvis få lärosäten som får bedriva utbildning inom de konstnärliga utbildningsområdena. Det är denna klassificering som ligger till grund för lärosätets resurstilldelning.

Resurstilldelningssystemet omfattar de statliga lärosätena, utom Sveriges lantbruksuniversitet och Försvarshögskolan, samt Chalmers tekniska högskola och Högskolan i Jönköping.

RIKSREVISIONENS GRANSKNING AV KURSKLASSIFICERINGEN

Under 2009 genomförde Riksrevisionen en granskning av lärosätenas kursklassificering. I granskningsrapporten *Klassificering av kurser vid universitet och högskolor – regeringens*

	2008	2009	Förändring 2008–2009, %	
Ramanslag	19 126	20 361	1 235	6 %
Ersättning för klinisk utbildning	499	502	3	1 %
Övriga anslag	86	26	-60	-70 %
Summa direkta statsanslag	19 710	20 888	1 178	6 %
Bidrag från Kammarkollegiet	93	114	21	22 %
Totala anslag för utbildning på grundnivå och avancerad nivå	19 803	21 001	1 198	6 %

Tabell 29. Anslagsutveckling för utbildning på grundnivå och avancerad nivå 2008–2009, miljoner kronor i fasta priser. Tabellen inkluderar också anslagsmedel som fördelas av Kammarkollegiet enligt regeringens beslut.

styrning och Högskoleverkets uppföljning (RiR 2010:4) som publicerades i början av 2010 konstaterar Riksrevisionen bland annat att lärosätena utöver ämnestillhörigheten tar in sådana aspekter som undervisningsmetod, resurskrav och studenternas programtillhörighet vid klassificeringen. Av rapporten framkommer också att lärosätena ibland upplever problem vid kursklassificering, speciellt avseende klassificering av tvärvetenskapliga kurser. Sammanfattningsvis konstaterar Riksrevisionen att systemet för att klassificera kurser inte fungerar väl och att förutsättningarna för att klassificera kurser har förändrats sedan systemet infördes 1993. Detta är för övrigt något som flera utredningar tidigare har konstaterat, bl.a. de senaste två utredningarna om resurstilldelningssystemet. Riksrevisionen rekommenderar regeringen att göra en översyn av systemet för klassificering av kurser.

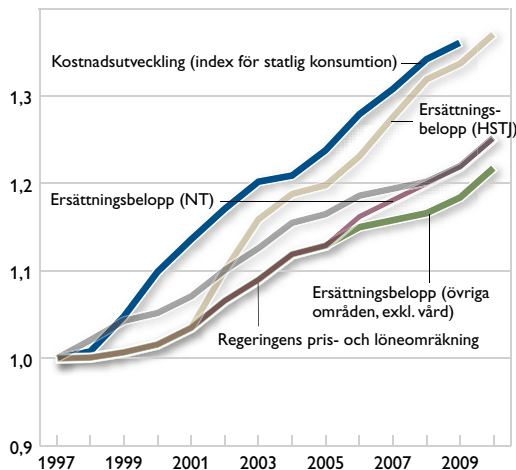
UTVECKLINGEN AV ANSLAG FÖR UTBILDNING PÅ GRUNDNIVÅ OCH AVANCERAD NIVÅ

År 2009 ökade lärosätenas intäkter av direkta statsanslag kraftigt eftersom många lärosäten kunde räkna av hela sina takbelopp och också använda anslagssparande från tidigare år. År 2008 var studentvolymen betydligt mindre och många lärosäten fick då betala tillbaka en del av sitt takbelopp till staten.

ERSÄTTNINGSBELOPPEN

Från mitten av 1990-talet och ett antal år framåt genomfördes besparingar på de statliga anslagen, inklusive ersättningsbeloppen, av statsfinansiella skäl. Besparingarna var permanenta och ersättningsbeloppen har inte återställts trots ett antal kvalitetsförstärkningar sedan början av 2000-talet, varav de senaste 2008. Uppräkningarna har främst avsett de lägsta ersättningsbeloppen, dvs. utbildningsområdena humaniora, samhällsvetenskap, teologi och juridik (HSTJ) men också

Förändring

Figur 61. Ersättningsbelopp och kostnadsutveckling med 1997 som referensår. Ersättningsbeloppen för utbildningsområdena humaniora, samhällsvetenskap, juridik och teologi har under flera år förstärkts utöver regeringens pris- och löneomräkning. Därmed har gapet mellan kostnadsutvecklingen och ersättningen till de dessa områden minskat. 2006–2008 förstärktes även ersättningen till naturvetenskap, teknik och farmaci. För övriga utbildningsområden (exkl. vård som förstärktes kraftigt 2003) har gapet ökat. Under 2009 utgick inga kvalitetsförstärkningar, men urholkningen avtog ändå på grund av lägre kostnadsökning.

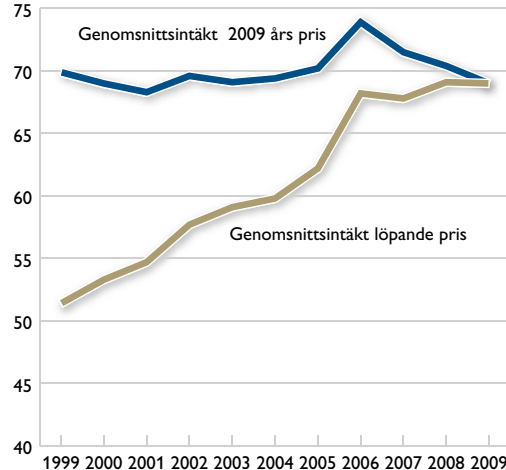
naturvetenskap, teknik och farmaci, samt utbildningsområdet vård. För HSTJ har uppräkningsarna inneburit att ersättningsbeloppen har närmat sig kostnadsutvecklingen, men för övriga utbildningsområden är gapet mot kostnadsutvecklingen uppemot 18 procent.

För 2009 var pris- och löneomräkningen 1,84 procent och några kvalitetsförstärkningar förekom inte, utan samtliga ersättningsbelopp räknades upp med 1,84 procent. Den årliga förändringen för SCB:s index för statlig konsumtion var 1,88 procent 2009. För första gången på många år var omräkningstalen för pris- och löneomräkningen och SCB:s index

Anslagsmedel för utbildning på grundnivå och avancerad nivå via Kammarkollegiet

Under anslaget *Särskilda utgifter för universitet och högskolor m.m.* anslås medel för finansiering av vissa utbildningar, exempelvis det så kallade lärarlyftet och integrationssatsningar. Fördelningen av sådana anslagsmedel beslutar regeringen om efter att riksdagen har behandlat övrig anslagsfördelning enligt regeringens förslag i budgetpropositionen. Kammarkollegiet utbetalar sådana medel till lärosätena enligt regeringens beslut. I teknisk mening blir dessa anslagsmedel bidragsintäkter och hanteras på annat sätt i redovisningen än de direkta statsanslagen. De är dock statsanslag i egentlig mening. År 2009 redovisade lärosätena 113,5 miljoner kronor bidragsintäkter från Kammarkollegiet inom utbildning på grundnivå och avancerad nivå.

Tusental kronor

Figur 62. Genomsnittsinräkningen per helårsstudent 1999–2009, tusental kronor. Genomsnittsinräkningen har beräknats genom att dividera lärosätenas intäkter av direkta statsanslag inklusive bidrag via Kammarkollegiet med totalt antal helårsstudenter för respektive år. Från och med 2002 övertog staten huvudmannaskapet för vårdutbildningarna, vilket höjde genomsnittsinräkningen.

för statlig konsumtion nästan lika stora. Det innebär att urholkningen av ersättningsbeloppen avstannade 2009.

I sammanhanget bör påpekas att lärosätena under åren har ålagts ett stort antal uppdrag utan särskild finansiering, vilka således har finansierats inom ersättningsbeloppen.

GENOMSNITTSINTÄKT

Ett annat sätt att studera utvecklingen av ersättningsbeloppen är att relatera lärosätenas intäkter av direkta statsanslag till antalet helårsstudenter och beräkna en genomsnittsinräkning per helårsstudent. Den har räknats fram genom att dividera lärosätenas intäkter av direkta statsanslag med det totala antalet helårsstudenter respektive år, alltså även inom sådan utbildning som finansieras utanför takbeloppet.

Genomsnittsinräkningen påverkas till stor del av i vilken utsträckning lärosätena utnyttjar sparade prestationer respektive anslagssparande. År 2006 var genomsnittsinräkningen ovanligt hög. Det beror på att lärosätena fick ersättning för sparade helårsprestationer från tidigare år. Därmed kunde de räkna av merparten av takbeloppen 2006 trots att utbildningsvolymen var betydligt lägre än takbeloppet tillät.

Trots stora förändringar i bland annat utbildningsvolymens sammansättning har genomsnittsinräkningen per helårsstudent legat på ungefär samma nivå under en lång period. Detta samtidigt som lärosätenas uppdrag blivit allt mer omfattande och mångfacetterade. Se vidare i *Högskolans ekonomi 1997–2007 – vad har hänt?* Högskoleverkets rapportserie 2009:3 R.

19,3 MILJARDER KRONOR I BÅDE TAKBELOPP OCH UTFALL AV STUDENTVOLYM

För 2009 var universitetens och högskolornas samlade takbelopp 19,3 miljarder kronor. Redovisade helårsstudenter och helårsprestationer motsvarade också 19,3 miljarder kronor, alltså i nivå med takbeloppen. Det är första gången sedan 2005 som utbildningsvolymen är så stor att lärosätena sammantaget når upp till de samlade takbeloppen. Från 2008

Lärosäte	Takbelopp	Utfall (inkl decemberprestationer)	Procent över/under tak	Anslags-sparande	Sparade prestationer
Uppsala universitet	1 261	1 254	99	126	
Lunds universitet	1 663	1 734	104	81	
Göteborgs universitet	1 675	1 687	101		34
Stockholms universitet	1 482	1 381	93	148	
Umeå universitet	1 128	1 138	101	102	
Linköpings universitet	1 247	1 225	98	145	
Karolinska institutet	546	527	96	6	
Kungl. Tekniska högskolan	982	1 037	106	42	
Chalmers tekniska högskola	743	806	109		0
Luleå tekniska universitet	582	516	89	58	
Karlstads universitet	529	546	103	35	
Mittuniversitetet	509	474	93	51	
Växjö universitet	462	474	103	36	
Örebro universitet	609	602	99	61	
Blekinge tekniska högskola	262	284	109		26
Högskolan i Jönköping	475	510	107		38
Högskolan i Kalmar	430	408	95	43	
Malmö högskola	749	747	100	75	
Mälardalens högskola	574	520	91	57	
Högskolan i Borås	410	445	109		18
Högskolan Dalarna	368	415	113		10
Högskolan på Gotland	123	145	118		12
Högskolan i Gävle	398	387	97	40	
Högskolan i Halmstad	331	360	109		33
Högskolan Kristianstad	329	308	93	33	
Högskolan i Skövde	305	290	95	30	
Högskolan Väst	292	305	104	16	
Gymnastik- och idrotts-högskolan	50	54	109		5
Södertörns högskola	329	314	95	33	
Danshögskolan	47	48	104		2
Dramatiska institutet	79	76	96		5
Konstfack	125	123	99		10
Kungl. Konsthögskolan	56	59	104		3
Kungl. Musikhögskolan i Stockholm	108	110	102		4
Operahögskolan i Stockholm	17	17	103		1
Teaterhögskolan i Stockholm	27	28	102		1
Totalt	19 303	19 354	100	1 219	202

Tabell 30. Lärosätenas utfall för utbildning på grundnivå och avancerad nivå i förhållande till takbeloppen 2009, miljarder kronor. Anslagssparande respektive sparade prestationer inkluderar även sparande från tidigare år.

till 2009 ökade antalet helårsstudenter som avräknades mot takbeloppen från 273 700 till 295 300, dvs. med 8 procent. Det är den största procentuella ökningen sedan 1993, då det nuvarande resurstilldelningssystemet infördes.

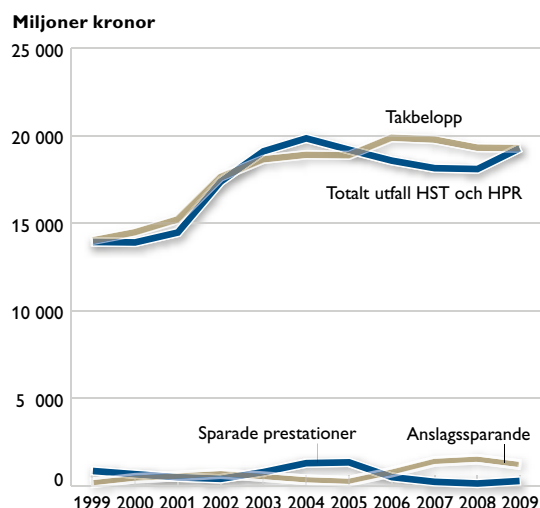
Antalet helårsstudenter har ökat vid alla lärosäten i högre eller lägre grad, utom vid tre av de konstnärliga högskolorna. Trots det ökade antalet studenter var inte studentvolymerna tillräckliga för att alla lärosäten skulle nå sina takbelopp, det gäller femton universitet och högskolor. Se vidare i *Kraftig ökning av antalet studenter*, statistisk analys 2010/5, Högskoleverket.

Lärosätena har möjlighet att spara 10 procent av takbeloppen över åren (anslagssparande). Efter flera år med lägre utbildningsvolym än takbeloppen medgav hade de flesta lärosätena vid ingången av 2009 uppnått sitt maximala anslagssparande. När studentvolymerna ökade igen kunde lärosätena använda anslagssparande från tidigare år och få ersättning för prestationer som inte rymdes inom årets takbelopp. Därmed minskade det sammanlagda anslagssparandet från 1,5 till 1,2 miljarder kronor.

Vid några lärosäten innebar överprestationen att de kunde bygga upp en balans av sparade prestationer, vilka sammantaget ökade från 98 till 202 miljoner kronor.

350 MILJONER KRONOR ÅTERGÅR TILL STATSKASSAN

Trots de kraftiga ökningarna av studentantalen är det fortfarande många lärosäten som har för få studenter för att kunna utnyttja hela takbeloppet. Vid Mittuniversitetet exempelvis,

Figur 63. Takbelopp och takbeloppsutfall 1999–2009, miljarder kronor, 2009 års priser. För första gången på flera år var antalet studenter så stort att utbildningsvolymen nådde upp till de samlade takbeloppen.

har antalet helårsstudenter ökat med 17 procent under 2009, men utbildningsvolymen är ändå betydligt mindre än takbeloppet medger. Liknande förhållanden råder vid många andra lärosäten. Vid 15 av de 36 lärosäten som har takbelopp finns fortfarande ledig utbildningskapacitet och flertalet av dem har redan maximalt anslagsparande. Det betyder att 350 miljoner kronor av takbeloppet för 2009 återgår till statskassan.

SAMVERKAN MED DET OMGIVANDE SAMHÄLLET

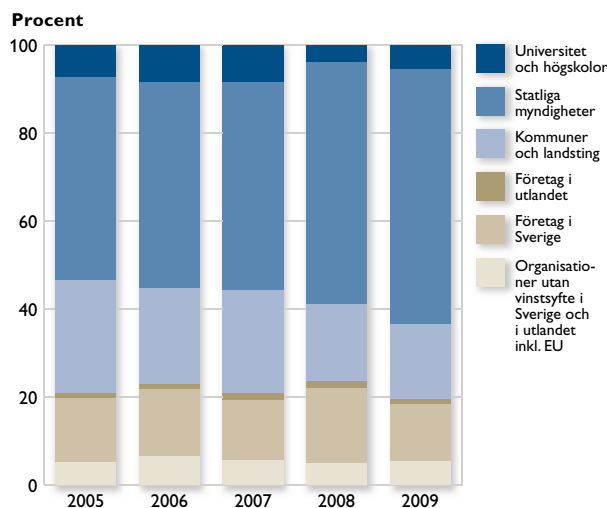
I högskolans uppgifter ingår enligt högskolelagen att samverka med det omgivande samhället. Samverkan kan vara sådant som forskningskommunikation, kommersialisering av forskningsresultat och studenternas omvärldskontakter i utbildningen. Detta avsnitt handlar huvudsakligen om den samverkan som idag kan beskrivas med statistik. Det är uppdragsutbildning, uppdragsforskning, doktorander med anställning utanför högskolan och adjungerade lärare.

UPPDRAGSUTBILDNING

Universitetet och högskolorna erbjuder uppdragsutbildning som en service till olika privata och offentliga arbetsgivare som vill fortbilda sin personal. Den uppdragsutbildning som ges kan även ge impulser från arbetslivet som kan utveckla den ordinarie utbildningen. Det finns även uppdragsutbildning av mer permanent karaktär, t.ex. polisutbildningen vid ett par universitet, officersutbildningen vid Försvarshögskolan och den statliga rektorsutbildningen som utförs av flera lärosäten. Ett annat exempel på uppdragsutbildning är den statligt finansierade fortbildningen av lärare inom det s.k. lärarlyftet.

Lärosätenas sammanlagda intäkter från uppdragsutbildning var cirka 1,2 miljarder kronor 2009, dvs. ungefär det samma som de senaste tio åren. Den största förändringen på totalnivån som har inträffat mellan 2008 och 2009 är att den andel som utförs för statliga myndigheter samt kommuner och landsting har ökat från ungefär två tredjedelar till nästan tre fjärdedelar (se figur 64). Det är huvudsakligen det statligt finansierade lärarlyftet som står för denna ökning. Av lärosätenas årsredovisningar framgår att nära 900 av de cirka 7 000 helårsstudenterna inom poänggivande uppdragsutbildning 2009 har utförts inom ramen för lärarlyftet. Andelen bygger dock på osäkra uppgifter om antalet helårsstudenter i poänggivande uppdragsutbildning såväl totalt som inom lärarlyftet.

Samtidigt som andelen uppdragsutbildning för statliga myndigheter samt kommuner och landsting har ökat har den del som utförs för företag i Sverige minskat med ungefär

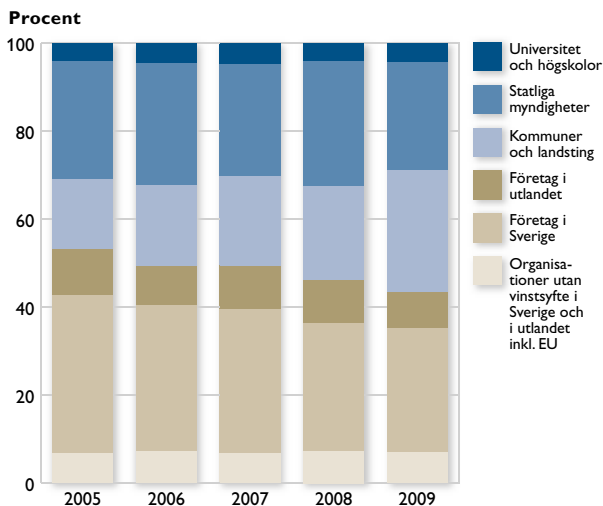
Figur 64. Andel intäkter för uppdragsutbildning uppdelat på finansiering 2005–2009. Statliga myndigheter blir en förhållandevis större uppdragsgivare. Detta beror huvudsakligen på den statliga satsningen på lärarfortbildning inom det s.k. lärarlyftet. I figuren saknas kategorierna övrigt respektive finansiella intäkter.

en femtedel. Denna minskning kan troligen till någon del tillskrivas den allmänt försämrade konjunkturen. I och med denna förändring har det skett en förskjutning så att en allt större andel av uppdragsutbildningen utförs för arbetsgivare inom offentlig sektor.

UPPDRAGSFORSKNING

Uppdragsforskning är sådan forskning som utförs på uppdrag av en extern finansierare. I avtal regleras sådant som uppdragsgivarens inflytande på verksamhetens planering och genomförande samt rätten att disponera forskningsresultaten. Som uppdragsforskning räknas också tekniskt utvecklingsarbete och utredningar.

Intäkterna från uppdragsforskning var drygt 2 miljarder kronor för 2009 och utgör sedan flera år 7 procent av de totala intäkterna för forskning och utbildning på forskarnivå. Det har skett en ökning av uppdragsforskningen 2009 jämfört med 2008 och omfattningen är nu den högsta någonsin, även med hänsyn tagen till kostnadsutvecklingen. Ökningen kan förklaras med att Karolinska institutet, som nu står för hela 27 procent av de totala intäkterna för uppdragsforskning, under 2009 fick i uppdrag från Stockholms läns landsting att bedriva folkhälsoarbete. Detta avspeglar sig i att andelen uppdragsforskning som utförs för kommuner och landsting har ökat kraftigt, med 36 procent. Tidigare år har statliga myndigheter och företag i Sverige varit de största uppdragsgivarna, medan det 2009 var kommuner och landsting vid sidan av företag i Sverige (se figur 65).

Figur 65. Andel intäkter för uppdragsforskning uppdelat på finansår 2005–2009. Företag i Sverige och kommuner och landsting var de största uppdragsgivarna år 2009. De tidigare åren har statliga myndigheter varit de stora uppdragsgivarna vid sidan av företag i Sverige. I figuren saknas kategorierna övrigt respektive finansiella intäkter.

FÖRETAGSDOKTORANDER OCH ADJUNGERADE LÄRARE

Inom högskolan finns doktorander med anställning utanför högskolan, t.ex. företagsdoktorander. En annan grupp med anställning utanför högskolan är adjungerade lärare. Dessa grupper är aktiva både inom högskolan och utanför, t.ex. i näringslivet eller samhället i övrigt. Detta gör att de för med sig kunskap och erfarenhet i båda riktningarna och bidrar på detta sätt till utveckling både i och utanför högskolan.

Det totala antalet doktorander var ungefär 20 000 per år 2007–2009. Av dem genomförde under åren drygt 20 procent utbildningen inom sina respektive anställningar utanför högskolan, t.ex. som företagsdoktorand (se tabell 31). Fördelningen mellan olika sorters anställningar har i stort sett varit oförändrad under perioden; ungefär 5 procent var företagsdoktorander, 8 procent hade en anställning som läkare och 10 procent hade någon annan anställning utanför högskolan. För mer information om doktorander, se kapitlet *Utbildning på forskarnivå*.

Adjungerade lärare är deltidsanställda vid universitet och högskolor, men får sin huvudsakliga försörjning från sin s.k. huvudarbetsgivare. År 2006 och 2008 genomförde Högskoleverket särskilda insamlingar av uppgifter om adjungerade lärare. Såväl 2006 som 2008 fanns ungefär 1 100 adjungerade lärare vid universitet och högskolor. Detta motsvarar omkring 5 procent av det totala antalet lärare och forskare (individer).

År 2008 fick drygt 800 av de adjungerade lärarna hela sin lön från huvudarbetsgivaren och i genomsnitt omfattade deras anställning vid lärosätet cirka 25 procent. Av dessa 800 var en majoritet, 60 procent, anställda vid kommuner och landsting. Företag var huvudarbetsgivare för en knapp fjärdedel av

	Antal doktorander med anställning utanför högskolan			Andel av samtliga aktiva doktorander, %		
	2007	2008	2009	2007	2008	2009
Företagsdoktorander	900	911	938	4	5	5
Anställning som läkare	1 489	1 555	1 674	10	10	10
Annan anställning utanför högskolan	1 955	2 050	2 003	7	8	8
Totalt	4 344	4 516	4 615	22	23	23

Tabell 31. Antal aktiva doktorander med försörjning via anställning i det omgivande samhället där de bedrev utbildning på forskarnivå samt andel av samtliga aktiva doktorander. Mellan åren 2007 och 2009 är såväl antalet som andelen i stort sett densamma både inom respektive grupp som totalt.

de adjungerade lärarna och statliga myndigheter för cirka 10 procent. För mer information om adjungerade lärare, se kapitlet *Lärare och forskare*.

STÖDSTRUKTURER FÖR NYTTIGGÖRANDE

I den senaste forsknings- och innovationspolitiska propositionen – *Ett lyft för forskning och innovation* – betonade regeringen att forskningsresultat från universitet och högskolor behöver nyttiggöras och kommersialiseras i större utsträckning än vad som tidigare skett. Detta har lett till bl.a. ett förtydligande i högskolelagen om högskolornas ansvar för nyttiggörande. Det har också lett till att regeringen har annonserat en satsning på stödstrukturer på lärosätena för detta arbete. Detta omfattar bl.a. uppbyggnad av innovationskontor på ett antal lärosäten. Innovationskontoren ska stödja nyttiggörande av forskningsresultat genom kvalificerad rådgivning inom bland annat patentering, licensiering och kontraktsforskning. I uppdraget ingår också att stödja forskare på de lärosäten som saknar ett eget kontor.

Regeringen beslutade att förlägga innovationskontor till universiteten i Uppsala, Lund, Umeå och Linköping samt till Karolinska institutet, Kungliga Tekniska högskolan, Chalmers tekniska högskola och Mittuniversitetet. I uppdraget till innovationskontoret på Mittuniversitetet ingår också att fungera som samordnare för Karlstads universitet, Örebro universitet och Växjö universitet, numera Linnéuniversitetet. Under 2009 beviljade regeringen 10 miljoner kronor för verksamheten och åren 2010–2012 kommer lärosätena att få dela på 50 miljoner kronor per år.

Av lärosätenas årsredovisningar framgår är att man försöker bygga upp kontoren utifrån redan befintliga strukturer för nyttiggörande. Några lärosäten redovisar också hur man kommer att samarbeta med de lärosäten som inte har innovationskontor.

Även holdingbolagen utgör stödstrukturer för nyttiggörande. De finns idag vid femton av landets universitet och högskolor och har till uppgift att underlätta att forskning resulterar i nya företag. Holdingbolagen har dock utvecklats olika beroende på sådant som lärosätets inriktning och storlek samt tillgång till extern finansiering.

I årsredovisningarna för 2009 har universitet och högskolor som förvaltar ett holdingbolag åtminstone översiktligt redogjort för bolagets verksamhet. Den bild som framträder är att man vanligen ägnar sig åt innovationsstöd till lärosätets anställda samt att man investerar i olika affärsprojekt. En risk som nämns är att vissa forskningsfinansiärer kräver att holdingbolaget ska överta forskarnas rättigheter i olika projekt. Detta kan leda till stora patentkostnader med mycket osäkra intäkter. ■

Utbildning, forskning och innovation – kunskapstriangeln

Begreppet kunskapstriangeln syftar på ett önskvärt samspel mellan utbildning, forskning och innovation. Den syftar ytterst till att stärka Europas globala konkurrenskraft och bidra till att lösa samhällsproblem. Genom verkningfullt samspel mellan utbildning, forskning och innovation ska nya produkter, nya tjänster och ny infrastruktur utvecklas. Sverige valde under sitt ordförandeskap i EU hösten 2009 att prioritera frågan om hur en bättre samordning kan uppnås mellan kunskapstriangelns delar och frågan lyftes fram i seminarier och konferenser för att så småningom ge underlag för slutsatser i berörda ministerråd.

En av aktiviteterna under det svenska ordförandeskapet var en konferens med titeln *The Knowledge Triangle Shaping the Future of Europe*. Här fanns ett särskilt fokus på utbildningens roll.

Slutsatserna från konferensen understryker att alla intressenter i kunskapssamhället behöver bidra till att operationalisera kunskapstriangeln. Entreprenörskap framhålls som en nyckelfaktor och en ökad autonomi för universiteten förväntas bidra till profilering och mångfald i universitetslandskapet. Universiteten behöver fokusera sina aktiviteter och utveckla sitt styrsystem för en bättre integration av kunskapstriangelns tre sidor. Ett tydligt ledarskap är nödvändigt. Forskarutbildning lyfts fram som en viktig länk mellan utbildning, forskning och innovation.

Utbildningsministrarnas slutsatser i ministerrådet betonade att kunskapstriangelns samtliga tre komponenter måste fungera väl och interagera fullt ut med varandra för att Europa ska vara rustat för att möta de stora samhällsproblem, t.ex. den globala konkurrensen, klimatfrågorna och den åldrande befolkningen. Att utveckla ett kreativt, innovativt och entreprenöriellt sinne hos studenter, lärare och forskare ska bidra till ökat företagande och en ökad kompetens hos arbetskraften. Lärares och forskares mobilitet mellan universitetsvärlden och det omgivande samhället ska utvecklas. Livslångt lärande, universitetens autonomi och ett erkännande av samhällsvetenskapernas och humanioras roll i samhällsbyggandet understryks.

Fusionsförberedelser vid fyra lärosäten

Fusioner, eller samgåenden, mellan lärosäten är de mest långtgående formerna av samarbeten och förberedelser för sådana har under 2009 pågått på flera lärosäten. Sådana förberedelser har kännetecknat verksamheten under 2009 för såväl Växjö universitet som Högskolan i Kalmar. Dessa bildade Linnéuniversitetet den 1 januari 2010.

Våren 2009 lämnade Teaterhögskolan och Dramatiska institutet in en ansökan till regeringen med syftet att bilda en ny högskola – Stockholms dramatiska högskola – från den 1 januari 2011. I den nya högskolan vill man att samla konstnärlig och pedagogisk kompetens inom teater, film, radio och tv i en och samma organisation.

I slutet av 2009 meddelade Ericastiftelsen, Ersta Sköndal högskola, Röda korsets högskola, Sophiahemmet Högskola, Stockholms Musikpedagogiska Institut samt Teologiska Högskolan, Stockholm att man ville utreda förutsättningarna för en gemensam högskola. Målet med en sammanslagning är att öka möjligheterna för dels ytterligare examensrätter, dels förstärkningar av forskningsresurserna. De sex enskilda utbildningsanordnarna har tillsammans cirka 2 300 studenter samt en årlig omsättning om totalt 240 miljoner kronor.

Samarbeten mellan lärosäten

Samarbeten och fusioner mellan lärosäten är en strategiskt viktig fråga för att öka konkurrenskraften hos svensk högre utbildning och forskning. De senaste åren har också flera projekt inom området initierats från universiteten och högskolorna.

Enligt lärosätenas årsredovisningar för 2009 är de vanligaste formerna av samarbete sådana som gäller utbildning. Exempelvis skriver flera lärosäten utan rätt att bedriva utbildning på forskarnivå om långsiktiga samarbeten med lärosäten med sådana rättigheter. Andra samarbeten som nämns gäller gemensamma, större forskningsprojekt, administration och samverkansarbete. I fråga om större forskningsprojekt kan nämnas att året för flera lärosäten har präglats av samarbeten kring ansökningar om medel till strategiska forskningsområden som aviserades i budgetpropositionen för år 2009.

Det är främst med geografiskt närliggande lärosäten som samarbeten sker. Ett exempel på detta är Lärosäten syd som har bildats under året. I den konstellationen ingår Blekinge tekniska högskola, Högskolan Kristianstad, Lunds universitet, Malmö högskola samt Sveriges lantbruksuniversitet, Alnarp. Syftet med samarbetet är att underlätta för studenter, forskare och lärare att röra sig mellan lärosätena och att öka den gemensamma planeringen av forskning och utbildning.

Ett tiotal lärosäten skriver om samarbeten med utländska universitet. Flera samarbeten har pågått under flera år, medan andra är nya. Exempelvis har Lunds universitet under 2009 utvidgat sitt samarbete med flera kinesiska universitet till att inte enbart omfatta utbildning utan även forskning, och Uppsala universitet har under namnet "U4" formaliserat samarbetet med universiteten i Groningen, Gent och Göttingen inom flera kluster, bl.a. medicin. När det gäller Norden kan nämnas Malmö högskolas samarbete med Roskilde universitet. Där tecknades ett avtal under året och samarbetet har beviljats medel från EU:s strukturfonder.